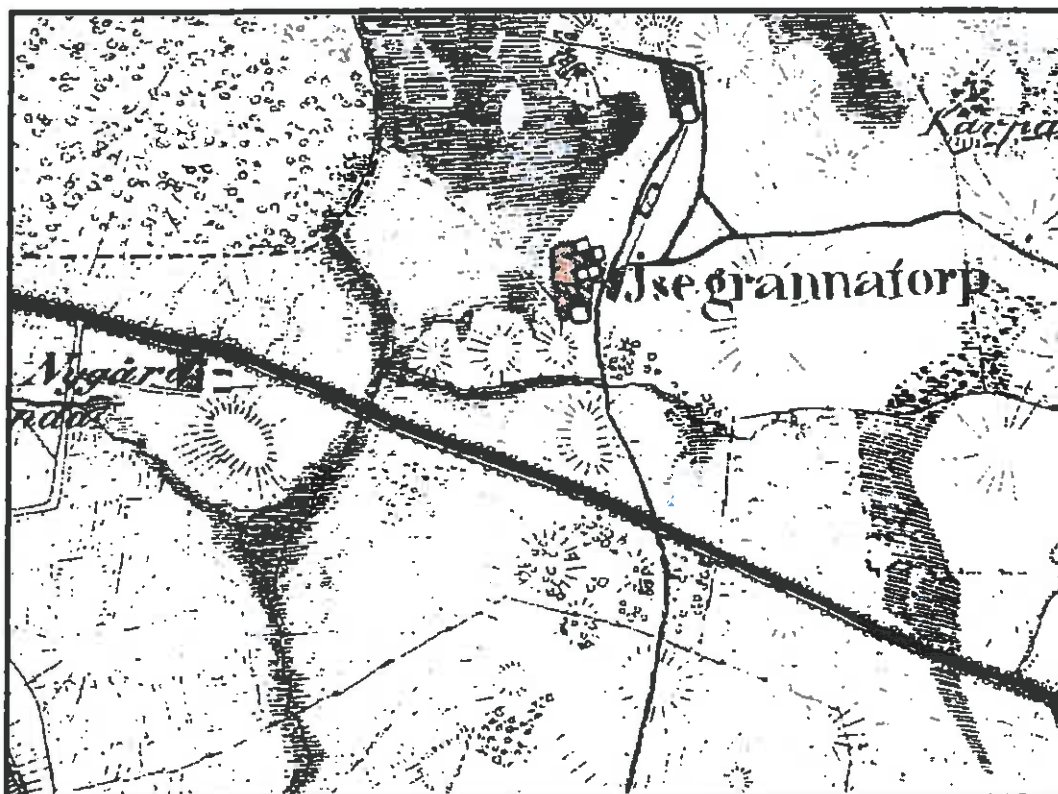

Riksantikvarieämbetet
ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR
UV Syd Rapport 1996:21

LÄNSMUSEET
I KRISTIANSTAD
1996:12

Översiktlig arkeologisk utredning
VÄG 21
Delen Kristianstad-Ignaberga

Tony Björk
Lasse Wallin

1996

Riksantikvarieämbetet
ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR
UV Syd Rapport 1996:21

LÄNSMUSEET
I KRISTIANSTAD
1996:12

Översiktlig arkeologisk utredning
VÄG 21
Delen Kristianstad-Ignaberga

RAÄ dnr 421-5596-1995

Tony Björk
Lasse Wallin

1996

HANDLÄGGNING

Vid planläggning av stora markingrepp är det viktigt att redan på ett tidigt stadium få med arkeologi. Öväntade arkeologiska undersökningar kan belasta projektbudgeten hårt och även medföra förseningar. Arkeologi bör vara lika självklart som t ex geoteknik. Kontakten kan etableras via länsantikvarien eller direkt med den grävande institutionen.

Resultat från en översiktlig arkeologisk utredning bör ingå i arbetet med MKB och vid fastläggning av exploateringsområdenas belägenhet. Den översiktliga utredningen ger fornlämningsituationen i stora drag, urskiljer sammanhängande miljöer och områden med hög fornlämningspotential.

Arkeologisk utredning ger en mer detaljerad bild av fornlämningsituationen och kan vara lämplig när exploateringsområdet är bestämt och beräkningar för arbetet skall igångsättas. Utredningen kan delas upp i två etapper, där etapp 1 består av källgenomgång och fältinventering och etapp 2 av provschaktsgrävning.

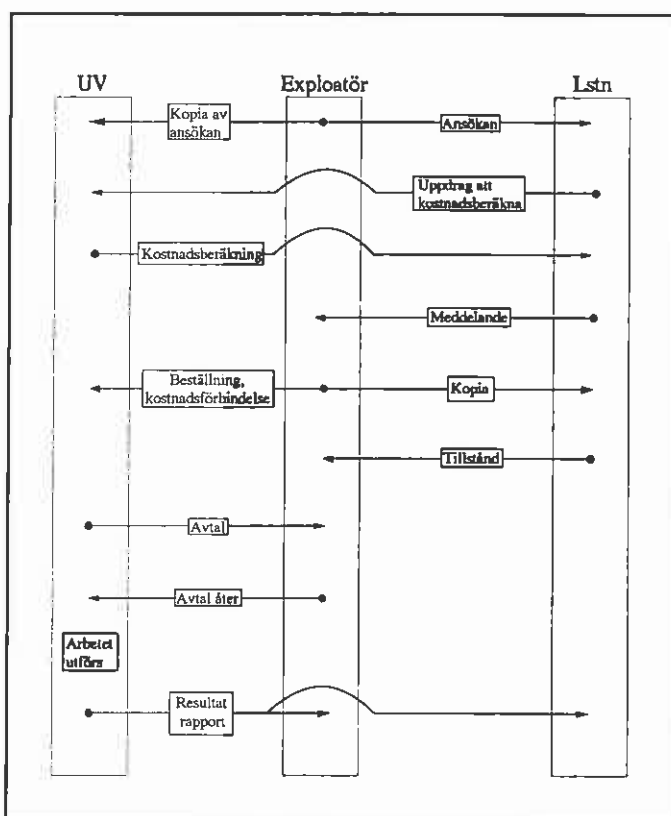
Arkeologisk förundersökning kan sägas vara detsamma som utredning men av en fornlämnning som redan är känd. Förundersökning kan också tillgripas om inte utredningen har givit tillräckligt tydliga resultat för fortsatt handläggning av ärendet.

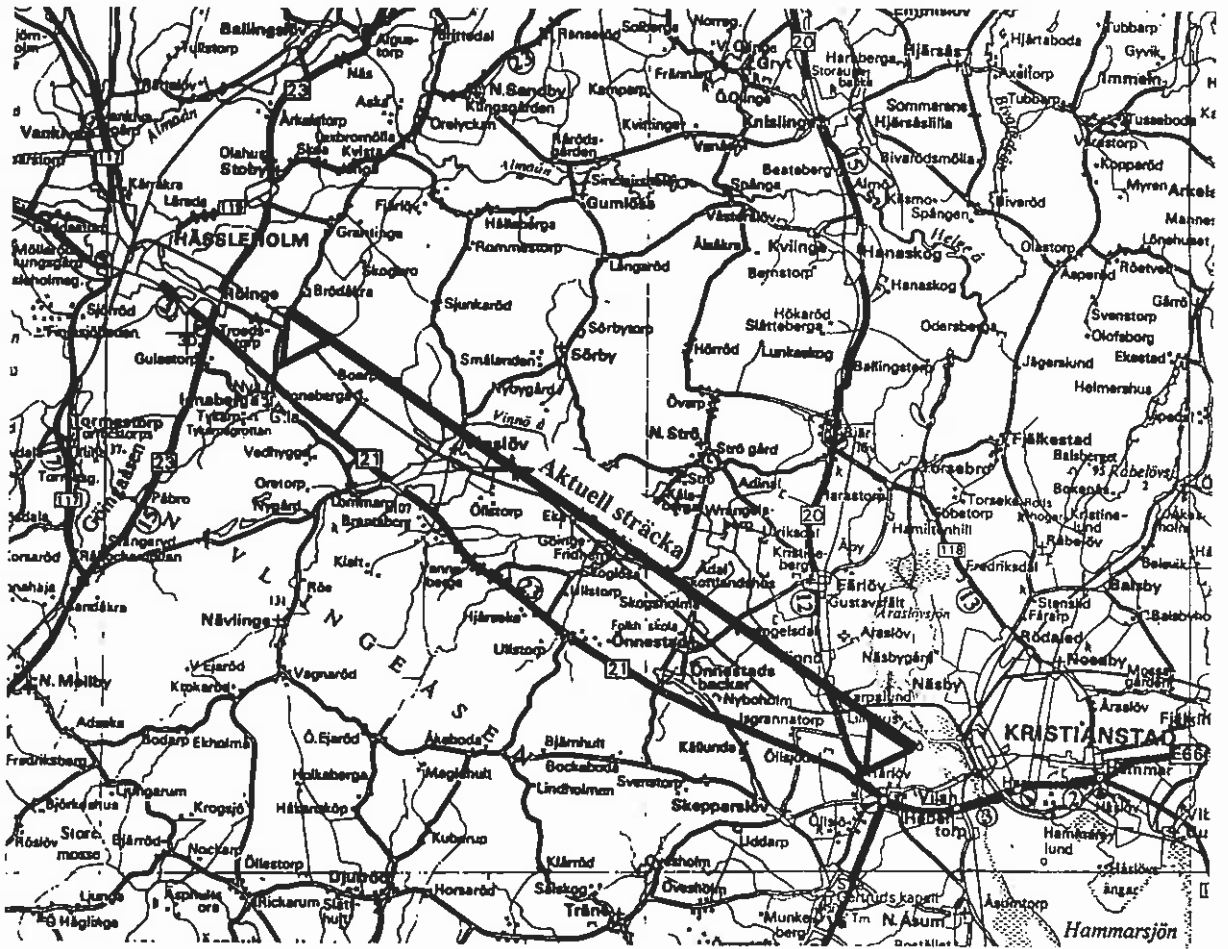
Särskild arkeologisk undersökning, ibland kallad slutundersökning, är den sista länken i kedjan. Om länsstyrelsen beslutar att exploateringsintresset väger tyngre än fornlämningens värde skall denna undersökas innan den tas bort.

Ett schema över ärendegången visas i vidstående figur. Gången är densamma för utredningar, förundersökningar och den särskilda undersökningen.

UV Syd och Kristianstads länsmuseum utför arkeologiska utredningar, förundersökningar och undersökningar i samband med markexploateringar. Givetvis står vi också till tjänst med rådgivning i fornlämningsfrågor. UV och länsmuseum har ingen myndighetsfunktion, den beslutande myndigheten är länsstyrelsen med kulturmiljöenheten som leds av länsantikvarien.

Länsmuseer finns i nästan alla län i Sverige. UV har kontor i Kungsbacka, Linköping, Lund, Stockholm, Uppsala och Visby.

ÖVERSIKTLIG ARKEOLOGISK UTREDNING

Väg 21, delen Kristianstad - Ignaberga
Önnestads, Vinslövs, Ignaberga och Skepparslövs socknar
Kristianstads och Hässleholms kommuner
Skåne

INLEDNING

Vägverket undersöker möjligheterna att bygga om väg 21 till motorvägsstandard på delen Kristianstad - Ignaberga. En korridor med en varierande bredd på ca 500-800 meter är anvisad för utredningsarbetet. Befintlig väg 21 ligger ungefär mitt i denna korridor. Korridoren löper genom en intensivt utnyttjad kulturbygd utmed Nävlingeåsens norra sida. En översiktlig arkeologisk utredning har utförts som en del av vägverkets förstudie.

Arbetet har utförts gemensamt av Tony Björk, Länsmuseum i Kristianstad, och Lasse Wallin, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

SYFTE

Avsikten med utredningen är att ta fram de konsekvenser en vägutbyggnad medför för det förhistoriska och historiska kulturlandskapet. Utredningsrapporten skall tjäna som underlag för länsstyrelsens fortsatta handläggning av ärendet och som planeringsunderlag för Vägverket. Utredningsarbetet har bestått av en arkivgenomgång och en fältinventering.

Syftet med arkivgenomgången har varit att ta fram relevant information om kulturlandskapet i anslutning till vägkorridoren. Med hjälp av resultaten från fältinventeringen har kulturlandskapskomplex, eller bygder, om man så vill, definierats. De följder som vägbyggande kan få i olika delar av korridoren har sedan skisserats.

METOD

Arbetet har bestått av en byråinventeringsdel och en fältinventeringsdel. I byråinventeringsdelen har uppgifter från fornminnesinventeringen, kartmaterial av olika slag och arkivmaterial från Länsmuseum och UV Syd sammanställts till ett underlagsmaterial inför fältinventeringen. Fältarbetet utfördes under tidig vinter 1995. Vid fältinventeringen bedömdes de topografiska förutsättningarna för fornlämningar i vägområdets olika delar och där så var möjligt utfördes också en första ytinventering med avseende på fyndmaterial i markytan.

Förutom nyupptäckta fornlämningar har även ett urval av lämpliga lägen för under mark dolda fornlämningar gjorts. Dessa dolda fornlämningar kan exempelvis vara boplatser, gravar eller odlingslämningar. Vid detta urval har ett antal kriterier varit vägledande:

- För både gravar och boplatser har väl-dränerade jordar eftersträvat.
- Boplatser ligger ofta där flera olika naturmiljöer mötts så att man kunnat få sin försörjning från olika ekologiska nischer.
- Närhet till rinnande vatten har varit en förutsättning.
- Med hänsyn till bland annat ytavrinning har boplatserna placerats i svaga sluttningar, på platåer eller under vissa perioder även på topplägen. Sydsluttning

har eftersträvats för att kunna utnyttja solvärmen och husen har under en stor del av förhistorisk tid placerats med längdaxeln i öst-västlig riktning med en dragning mot sydväst. Anledningarna till detta var bland annat att man ville ha gaveln mot vindriktningen och en långsida mot solen.

- När samlande, fiske och jakt varit viktiga försörjningssätt har naturligtvis närhet till sådana försörjningsområden varit viktiga på samma sätt som närhet till bete, slåttermark och odlingsbar mark varit av betydelse för en jordbrukande befolkning.
- Närhet till andra fornlämningar är idag ett kriterium, dels beroende på att likartade lägen har varit eftersträvade under många olika tidsavsnitt och dels för att det vanligen varit nära mellan boplatser och gravar respektive boplatser och odlingsmark.
- I jordbruksmark där fosfathalten kartats kan fosfatkoncentrationer idag vara en indikator på äldre bosättning på grund av att fosfatsalterna bland annat bildas vid nedbrytning av organiskt avfall.
- Dessutom finns ett otal faktorer som är svåra att genomskåda idag: hänsyn till dåtida vegetation, religiösa föreställningar och andra regler och sedvänjor vid placeringen av boplatser, fortifikatoriska hänsyn, närhet till grannar och andra faktorer som styrts av samhällsstrukturen.
- Gravarna har vanligen placerats i närheten till boplatserna eller ibland centralt åtkomligt för ett större område. Även de har legat högt för att se och synas. För vissa perioder kan man se en koncentration av gravar till dåtida kommunikationsleder eller gravar som markeringar av territoriegränser. Ett antikvariskt problem i

åkermark är den stora bortodlingen av gravar som inte haft kraftiga markeringar ovan mark. Dessa gravar har ofta varit ytligt anlagda och skadats svårt av senare tiders markbearbetning. Fynd av flintyxor i åkermark kan exempelvis ofta härstamma från skadade gravar. Som en följd av de likartade lägena för gravar och boplatser kan många platser karaktäriseras som både grav och boplatzlägen.

- Religiösa föreställningar och traditioner har naturligtvis varit av största betydelse vid valet av plats för gravarna.
- Odlingslämningarna är dels sådana som kan iakttas som eroderade former skapade av själva odlingstekniken, dels "avfallslämningar" som sten i odlingsrösen eller i åkerkanter som stensträngar. Den odlade marken bör ha varit lämplig för odling med de metoder som utnyttjades under respektive tidsperiod. Innan plogen började användas under yngre järnålder, har lättare jordar föredragits. Med plog kunde även de bördiga, men svårbearbetade, lerjordarna tas i anspråk.

Erfarenhetsmässigt är det de områden där flest indikationer på fornlämning kan beläggas också de där en fornlämning oftast påträffas vid provschaktsgrävning.

TOPOGRAFI

Den del av vägkorridoren som ligger inom Hässleholms kommun, dvs från Ignaberga i nordväst till Järseke i sydost är belägen utmed foten av Nävlingeåsens norra kant. Korridoren ligger på en höjd av mellan 25 och 30 m ö h och åsen höjer sig till en nivå av 75-100 m ö h inom en kilometer från nuvarande väg.

Nävlingeåsen är täckt av morän utom på de små partier där urberget går i dagen. Vid foten av åsen, just där vägkorridoren är

belägen, finns ett smalt parti av sand och grus. Norr om detta sandiga parti ligger ytterligare morän som i sin tur avlöses av mer omväxlande jordar mot norr. Vid Lommarp korsas vägområdet av Vinne å, som här rinner fram i en isälvsavlagring. Nordöst och öster om Ignaberga finns stora våtmarker.

Jordartssammansättningen och de topografiska förhållandena är en del av förklaringen till varför den nu aktuella vägkorridoren har varit bebyggd under lång tid. Här har det varit gott om områden som lämpat sig för boplatser och gravar och de sandiga jordarna har varit lätta att bruka. De större sandområdena omkring Vinslöv och Önnestad har säkerligen utgjort centralområden i bygden, vilket även fornlämningsbildningen indikerar, men områdena inom den aktuella vägkorridoren har erbjudit närhet till flera olika naturmiljöer och därmed möjlighet att utnyttja flera ekologiska nischer för sitt näringsfång.

De topografiska förutsättningarna inom Kristianstads kommun, från Järseke i nordväst till Kungsborg i sydöst, är desamma som de som beskrivits för Hässleholms kommun. Området mellan Kungsborg och Ringelikors skiljer sig däremot från Nävlingeåsens nordsluttning och fot, och utgörs av utpräglad jordbruksmark. Landskapet är som helhet flackt och har stora låglänta partier. På ömse sidor om den höjdsträckning som löper i nord-sydlig riktning från Skepparslöv mot Isgrannatorp har det funnits sankområden innan de omfattande dikningsarbetena påbörjades på 1800-talet. Jordarterna domineras här av glacialleror med nord-sydligt orienterade stråk av grovmo och sand. I denna östligaste del av vägområdet är även strandlinjen under stenåldern betydelsefull för fornlämningsbildningen.

Hela det område som vägen sträcker sig genom ligger, med marginella undantag, under den högsta kustlinjen (HK). Högsta

kustlinjen i området bedöms enligt SGU ha legat ca 55 m ö h (Ringberg : 30, 54).

ARKEOLOGISKA TERMER

Nedan följer förklaringar till de specialtermer som används i rapporten.

Hög/Röse

Vanligtvis markerar högen eller röset en gravläggning. Dateringen kan vara svår att fastställa utan arkeologisk undersökning. Högar/Rösen förekommer under sten-, brons- och järnålder.

Stensättning

Grav från brons- eller järnåldern.

Rest sten

Sten rest på högkant. En rest sten markerar vanligen en järnåldersgrav.

Domarring

Resta stenar satta i cirkel. Gravmarkering från järnåldern. En brandgrav finns vanligen i cirkelns centrum eller vid en av stenarna.

Röjningsröse/Odlingsröse

Stensamling som bildats vid odling. Stenar som är i vägen vid odlingen samlas i rösen på eller ibland vid odlingsytan. Datering: förhistorisk tid-nutid.

Hackerör

Beteckning på små flacka övertorvade odlingsrösen. Hackerören dateras vanligen till sen bronsålder och tidig järnålder, ca 1 000 f. Kr-500 e. Kr. De ligger ofta tätt på lätta moränjordar. De är även bebyggelseindikerande eftersom åkermarken ofta legat omkring byn eller gården under denna tid.

Stensträngar

Odlingssten som lagts i åkergränserna. Datering: äldre järnålder-nutid.

Bandparceller

Långsmala odlingsenheter, tegar. Parcelerna begränsas av stensträngar, jordvallar

eller terrasskanter. Datering: yngre järnålder-1800-tal

Fossil åkermark

Spår av åkermark som inte odlas längre. De ovannämnda odlingslämningarna är några av indikationerna på fossil åkermark.

Ryggade åkrar

Åkerform som till följd av mångårig plöjning i samma riktning blivit högst på mitten, dvs fått en rygg.

Skålgropar

Grunt inhuggna små runda fördjupningar på ovansidan av block eller berghällar. De anses fungerat som offerplatser. Den vanliga dateringen är bronsålder eftersom de ibland förekommer på hällristningar. Skålgroparna är boplatsindikerande.

Lämpliga boplatslägen

På detta sätt rubriceras områden som uppfyller boplatskriterier från olika delar av förhistorisk och historisk tid.

Bytomt

I fornlämningsregistret betecknar bytomt det troliga läget för en medeltida by. Kartuppgiften kommer från det äldre kartmaterialet och avspeglar i de flesta fall förhållandet under slutet av 1700- eller början av 1800-talen. De flesta av dagens byar har legat på samma plats sedan medeltidens början.

Mesolitikum

Äldre stenålder i Sverige. Försörjningen var baserad på jakt, fiske och insamling av födoämnen. En tidsperiod på 6 000-7 000 år fram till ca 4 000 f. Kr.

Neolitikum

Yngre stenålder eller jordbrukarstenålder. Jordbruk och boskapsskötsel fick en alltmer ökande betydelse. Neolitikum omfattar ungefär perioden 4 200-1 800 f. Kr.

Hålväg

Stig eller väg som på grund av nötning och erosion ligger på en lägre nivå än omgivande markyta. De förekommer framförallt på sluttande mark där hjul, hovar eller fötter slitit genom växthorisonen. Rinnande vatten har sedan fördjupat skadan. Hålvägsbildning är känd åtminstone från järnåldern och framåt.

Högsta kustlinjen

Högsta vattenytan efter istiden. I området Östersjöns högsta nivå.

Kristianstadsflinta

Den flinta som förekommer naturligt i Kristianstadsområdet är av en grövre struktur än flintan från Sydvästskåne och Själland. Kristianstadsflintan lämpar sig väl för redskapframställning.

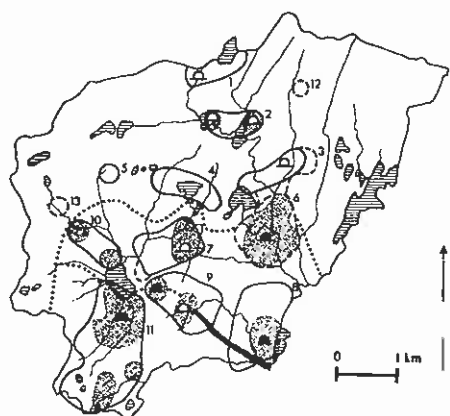
ARKEOLOGISK BAKGRUND

De arkeologiska undersökningar som utförts inom arbetsområdet under de senaste 100-150 åren har varit få och så gott som utan undantag små till yta och omfattning, trots att det finns ett stort antal forn lämningar från skilda tidsperioder längs Nävlingeåsens nordslutning. Lämningarna visar att området längs vägsträckan redan under förhistorisk tid tagits i anspråk för jordbruk och boskapsskötsel. Förklaringen till det generellt sett klena kunskapsläget består av en kombination av lågt exploateringstryck och avsaknad av etablerad forskningstradition.

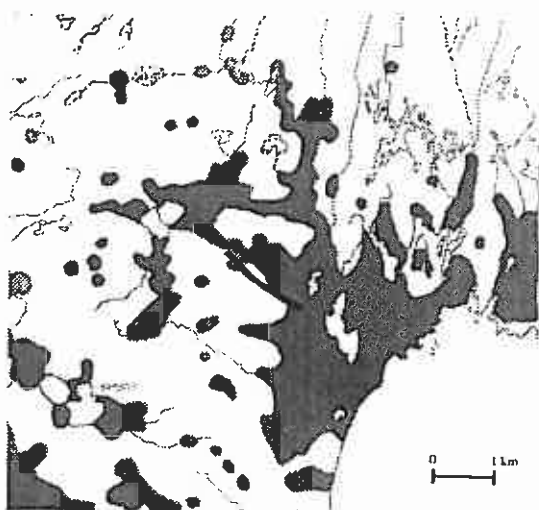
De senaste åren har några bebyggelseanalyser, som berör bland annat vägområdet, presenterats. Vägkorridorerna har lagts in på kartor från två av dessa analyser. Den ena är Johan Callmers genomgång av bebyggelse under yngre järnålder i Sydskandinavien. Den karta som använts har förtydligats av C. Fabech (Fabech:219). Den andra kartan är hämtad ur Anne Carlies "På arkeologins bakgård" där bebyggelsen i Göinge under brons- och järnåldern analy-

serats utifrån de kända gravarna. Underlagskartan visar bronsålderns bebyggelse (Carlie:147) men huvuddragen gäller även för de senare perioderna i hennes analys.

De två analyserna visar både gemensamma drag och skillnader. Callmers analys bygger på den äldre fornlämningsinventeringen, medan Carlie kunnat utnyttja delar av revideringsinventeringen och i övriga områden kompletterat med egen inventering. Syftet med Callmers analys är att ge en bild av förhållandena i Sydsandinavien medan Carlie arbetar med ett mycket mer begränsat område, Västra och Östra Göinge härader.

Utredningsområdet inlagt på Carlies karta över bronsålderns bebyggelse i Göinge.

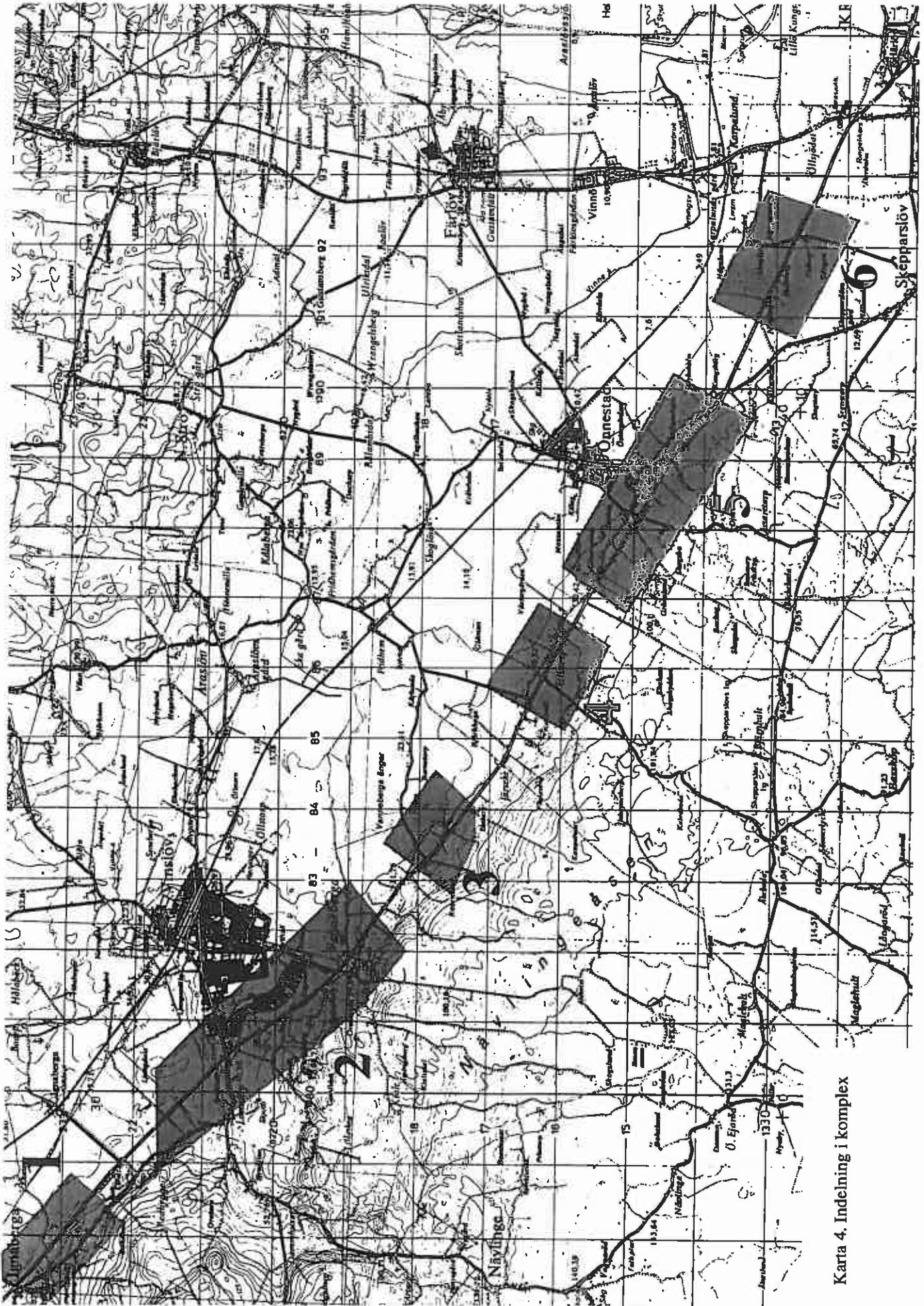

Karta 3. Utredningsområdet inlagt på en delförstoring av Callmers karta över yngre järnålderns bebyggelse.

Båda analyserna visar ungefär samma bild, Ignaberga, Vinslöv och Önnestad är centrala områden och vägområdet ligger i södra delen av detta bälte. Det är rimligt att vänta sig ett något annorlunda resultat från utredningen eftersom flera av de boplatslägen som markeras på bifogade kartor har lägen som är typiska för stenålder och denna period inte ingår i de två bebyggelseanalyserna. Utredningen har även en högre detaljeringsgrad än Callmers och Carlies analyser.

Den senaste fornlämningsinventeringen i området utfördes under första halvan av 1990-talet. De dominerande fornlämnings typerna inom utredningsområdet och dess närhet är röjningsröseområden, flera av dessa kan troligen dateras till bronsålder och äldre järnålder men det finns också exempel på områden som avspeglar odling under historisk tid. Ett stort antal gravar och gravmarkeringar av järnålderstyp finns också, framförallt i den nordvästra delen av området. Dessutom finns enstaka områden med flinta och fyndplatser för flintartefakter. Två medeltida bytomter ligger delvis inom området, Ignaberga och Vanneberga byar. De registrerade fornlämningarna avspeglar alltså mänskliga aktiviteter i området under sten-, brons- och järnålder.

Under medeltiden var bygderna i Västra och Östra Göinge härader efter skånska förhållanden, relativt glest befolkade och socknarna stora. Den aktuella vägkorridoren löper dock i utkanten av ett centralt jordbruksområde i Göingehärader, och den del som sträcker sig genom Gärds härad utgörs av utpräglad jordbruksmark. I närheten av vägkorridoren finns några romanska kyrkor från 1100- och 1200-tal som bland annat vittnar om den vikingatida och tidigmedeltida by- och sockenbildningen i området: Ignaberga, Vinslöv, Önnestad och Skepparslöv. Förutom kyrkbyarna så finns det i dessa bygder ytterligare ett antal byar och ensamgårdar som är skriftligt belagda under medeltiden.

Karta 4. Indelning i komplex

I den västra delen av Kristianstadsslätten, dvs i det område som berörs av den östra delen av vägkorridoren, etablerades under medeltiden en borg (Härlövs borg-Lillöhus) och två sätesgårdar (Uddarp och Araslöv). Anläggningarna visar att adeln haft en långvarig och stark dominans i området.

Dagens riksväg 21 utgör en direkt efterföljare till en mycket gammal vägsträckning utmed Nävlingeåsens nordsluttning. Vägen finns belagd på kartmaterial från mitten av 1600-talet, och den är säkerligen betydligt äldre än så. Längs långa partier, grovt sett från Ignaberga i väster till Önnestad i öster, finns den äldre vägen bevarad och fortfarande i bruk parallellt med den moderna riksvägen. Vägsträckningen syns tydligt bl a på en karta från slutet av 1600-talet och på Skånska rekognosceringskartan från 1812 - 20.

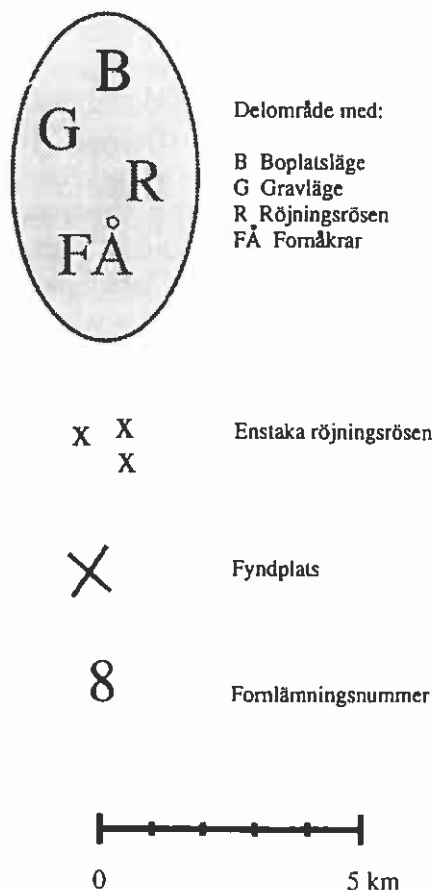
RESULTAT

Utredningsresultaten sammanställs och presenteras på kartorna 4 - 11. De enskilda områdena med kända fornlämningar eller fornlämningsindikationer som framkommit vid utredningen sammanställs till sex större enheter utifrån topografisk samhörighet. Dessa enheter benämns fornlämningskomplex eller bygder. De olika komponenterna inom dessa komplex behöver inte vara samtidiga eller av samma typ utan de indikerar tillsammans ett utnyttjande av området under stor del av förhistorisk och historisk tid. På grund av besiktningförhållandena, med gröda eller vall på så gott som all åkermark, saknas ett arkeologiskt fyndmaterial från de flesta områden som klassificerats som lämpliga boplatslägen.

De iakttagelser som har gjorts av kulturlandskapet, i en vidare mening än enbart fornlämningar, redovisas kort under rubriken "Konsekvenser vid vägdragning" för respektive komplex.

Tre fornlämningskomplex ligger inom Hässleholms kommun och de återstående tre inom Kristianstads kommun.

Teckenförklaring till kartorna nr 6-11

Komplex 1, Ignaberga

Karta 6

Det centrala partiet i området är Ignaberga gamla bytomt, RAÄ 94, med ett flertal kända fornlämningar öster och söder om byn. Byn har legat på en höjdrygg som utgjort ett bra boplatsläge även under förhistorisk tid. Första gången Ignaberga omnämns i bevarat skriftligt källmaterial är 1222, men byn är äldre än så, Ignaberga gamla kyrka är uppförd under 1100-talet och har troligen föregåtts av en träkyrka.

Den medeltida byn har säkerligen haft föregångare under förhistorisk tid, fornlämningsbilden i området ger tydliga indikationer på detta. Förutom den medeltida bytomten har fem stora och fyra små delområden markerats inom komplex 1.

Samtliga markerade delområden är först och främst lämpliga boplatslägen med mer eller mindre tydliga indikationer, men även odlingsspår ingår i bilden.

I vägkorset norr om Ignaberga nya kyrka ligger det nordligaste av de stora delområdena. Området anses, av topografiska skäl, utgöra ett lämpligt boplatsläge: en höjd omgiven av äldre våtmarker där förutsättningar för bosättning och jordbruk givits på höjden och ängsslåtter och bete kunnat bedrivas på våtmarkskanterna. Även gravar från olika förhistoriska perioder kan förekomma i denna typ av lägen.

Knappt 150 meter i sydöstlig riktning vidtar nästa delområde. Detta område fortsätter utanför korridoren i nordöst och korsas av befintlig väg 21 i sydvästdelen. Argumenten för detta område är desamma som för det föregående området. Inom området ligger även RAÄ 46 i Ignaberga socken. Fornlämningen utgör fyndplatsen för en tjocknackig hålslipad flintyxa. En yxtyp som utgör ett typiskt fynd i gravar från den s k stridsyxe-kulturen från senare delen av yngre stenålder.

Fornlämningen RAÄ 32 ingår i nästa delområde. Fornlämningen betecknas som en boplats. Vid fornminnesinventeringen påträffades bearbetad flinta på platsen, på resten av höjden fanns emellertid såd vid inventeringen. Hela höjden var bevuxen även vid det nu utförda fältarbetet men det topografiska läget för hela området är mycket tydligt. I den södra delen av området finns även spår av ryggade åkrar i slutningen närmast befintlig väg 21. Lämningarna består av nätt och jämnt skönjbara vallar och sänkor i ett system som är orienterat i slutningens riktning.

En smal men tydlig sänka skiljer föregående delområde från nästa område på gränsen mellan ägorna 65:1 och 63:1. Även här rör det sig om ett område där de topografiska dragen indikerar ett lämpligt läge för boplatser och gravar under en stor del av förhistorisk tid. Strax sydost om området rinner fortfarande en bäck ut i vad som tidigare varit ett stort våtmarksområde. Möjligtvis har det även funnits ett vattendrag i den ovan nämnda sänkan mellan detta område och det föregående.

På den södra sidan av nuvarande väg 21 ligger det ytmässigt största av delområdena inom komplex 1. Det är möjligt att detta område ursprungligen hängt samman med det föregående området och att vägbygget skapat en konstlad gräns mellan de två. Detta stora delområde utgörs av ett antal platåer och slutningslägen mot de sammanhängande våtmarkerna i nordost. Inom området finns även belägg för mänskliga aktiviteter under förhistorisk tid, bearbetad och bränd flinta har tidigare påträffats i markytan och vid fältarbetet iaktogs även diffusa sotfläckar i området.

De fyra små delområdena återstår att beskriva. Två av dem utgjordes av knappt 100 meter stora platålägen norr om väg 21. Båda gränsade till våtmarker och kan ha varit platsen för tillfälliga specialboplatser, t ex jaktstationer, under först och främst äldre stenålder. De båda återstående små-

områdena är fragment av boplatstyr som skurits av vid vägbyggen i modern tid. Det ena området ligger vid väg 21 norr om den nordvästra delen av det moderna kalkbrottet och det andra invid gamla landsvägen strax sydöst om Ignaberga by.

De flesta områdena var bevuxna med gröda vid tiden för fältarbetet, därför kan inte de topografiska indikationerna beläggas med ytfynd inom alla delområdena. Det är därför osäkert i vilken grad delområdena verkligen har utnyttjats för bebyggelse och gravläggning under förhistorisk tid. Provschaktsgrävning i en kommande del av utredningsarbetet kommer att tydliggöra fornlämningsläget.

Konsekvenser vid vägdragning: Fornlämningar kan alltså förväntas både söder och norr om befintlig väg. Det är emellertid möjligt att eventuella boplatser norr om vägen varit vända mot våtmarkerna i norr. Vid en eventuell utbyggnad till motorvägsstandard kommer den fortsatta arkeologiska utredningen visa om en breddning norrut eller söderut medför minst konsekvenser.

RAÄ 30, Ignaberga socken

Mellan komplex 1 och det nedan beskrivna komplex 2 ligger fornlämning 30 i Ignaberga socken. Fornlämningen består av odlingslämningar av förhistorisk karaktär, ett 100-tal röjningsrösen, sk hackerör, finns bevarade i en skogsdunge på en moränås. Fornlämningen har troligen från början täckt hela åsen, dvs haft en större utbredning mot nordväst och kanske även mot söder.

”Röjningsröseområdet har ett utomordentligt stort upplevelsevärde, då lämningarna är typiska och tydliga samt belägna i en sällsynt vacker, betad lövdunge med månghundraåriga ekar och bokar.” (Citat ur fornlämningsbeskrivningen.)

Strax sydöst om RAÄ 30 finns indikationer på äldre odling, boplatser och gravar inom en yta på ca 50x150 meter.

Konsekvenser vid vägdragning: Med hänsyn till fornlämningsens stora upplevelsevärde är det lämpligt att en eventuell motorväg inte kommer närmare fornlämningen än dagens väg.

Komplex 2, Lommarp-Vanneberga Karta 6 och 7

Även inom detta komplex är resonemanget kring föregångare till äldre bytomter av central betydelse för den förmodade fornlämningsstrukturen. De två bytomterna är Lommarp och Vanneberga, ingen av dem är kyrkby utan ligger under Vinslöv.

Ett stort delområde med boplatser ligger på en platå ligger kring den gamla landsvägen nordväst om Lommarps by.

Sex små områden med topografi lämplig för boplatser och gravar ligger på små höjder söder om nuvarande väg 21. Dessa områden ligger inom ett vilthägn och var därför grästäckta, inget fyndmaterial har därför påträffats vid fältarbetet. De små områdena får närmast betecknas som möjliga lägen. Sannolikheten för att fornlämningar skall påträffas inom alla ytorna är låg.

Norr om väg 21 finns däremot små områden med tydligare indikationer. Inom den nordligaste av dessa markeringar påträffades bearbetad kristianstadsflinta vid fältarbetet. Platsens topografi, en flack sluttning exponerad mot söder, har lämpat sig för bosättning under förhistorisk tid. Inom det rektangulära området på fastigheten 6:10 finns odlingslämningar i form av rösen från historisk tid.

Det område som har rund form ligger kring resterna av en domarring, RAÄ 4 i Vinslövs socken, ytterligare gravar kan finnas dolda under markytan på den platå som utgör

området. Inom de två delområden som sträcker sig in på fastigheten 3:4 finns lägen som lämpat sig för äldre boplatser och odling.

Det norra av de två största delområdena inom komplex 2 markerar lägen för boplatser, gravar och möjligen även odling kring Vinne å som rinner från sydväst mot nordost i området. Ån är djupt nedskuren i terrängen men flera topografiskt lämpliga lägen finns inom den stora markeringen. Ett block med älvkvarnar, RAÄ 20 ligger inom området. Denna typ av fornlämningar är svårdaterad men anses oftast indikera närhet till bronsåldersboplatser.

Inom det andra stora delområdet finns tre registrerade fornlämningar, samtliga ligger i Vinslövs socken. Den västligaste, RAÄ 7 består av ett gravfält och av fossil åkermark. De övriga är gravar, RAÄ 8 en rundstensättning och RAÄ 12 ett gravröse. Inom delområdet finns flera lägen som lämpat sig för gravar, bosättning och odling under förhistorisk tid. Några av dessa lägen bör även ha utnyttjats men idag är det svårt att avgöra vilka, bland annat beroende på att området i sin helhet var bevuxet med gröda eller skog vid fältarbetet. Ytterligare fornlämningar låg utanför inventeringsområdet, bland annat ett stort område med odlingsrösen, RAÄ 75.

Två små områden med mycket goda lägen för bosättning ligger 500-700 meter nordväst om Vanneberga by, båda var emellertid gräsbevuxna. Inom några hundra meters avstånd från dessa två ytor fanns dels platsen för nu borttagna resta stenar, RAÄ 14, och en offerkälla, RAÄ 15.

Vanneberga gamla bytomt, RAÄ 103, ligger på en stor höjdplatå med utsikt över gamla våtmarksområden i norr och nordöst. Föregångare till den medeltida byn skall framförallt sökas inom området för bytomten men även inom ett område ca 500 meter öster om byn.

Vanneberga by har behållit en ålderdomlig karaktär med flera gårdar bevarade inom bytomten. Från byns södra del leder även en gammal väg mot öster. Vägen kan följas i över två kilometer österut och flera bevarandevärda miljöer finns utmed denna väg.

Konsekvenser vid vägutbyggnad: Flera delområden ligger inom utredningskorridoren och den exakta fornlämningsituationen kommer att klargöras av kommande utredningar och förundersökningar. Den befintliga bebyggelsen i Vanneberga by och den medeltida bytomten, RAÄ 103 är givetvis känsliga partier.

Komplex 3, Vanneberga ängar

Karta 8

Inom detta komplex som ligger på fast mark söder om de gamla våtmarkerna Vanneberga ängar, finns områden med odlingslämningar, framförallt odlingsrösen av till stor del förhistorisk karaktär. Den ovan omtalade vägen från Vanneberga by leder in i detta komplex. Både fornlämning RAÄ 66 och RAÄ 138 består av odlingsrösen medan ett metallföremål, troligen ett smycke, har påträffats någonstans inom RAÄ 135.

Konsekvenser vid vägutbyggnad: Inom detta komplex finns möjligheter att dra ny väg så att följderna för fornlämningsbeståndet blir små.

Komplex 4, Ullstorp

Karta 9

Området norr om den medeltida byn Ullstorp är som helhet relativt flackt med en del sankpartier. Ullstorp har ett äldsta skriftligt belägg till år 1466. Det topografiska läget är som helhet gynnsamt för bosättningar och i omgivningarna finns ett antal registrerade fornlämningar, t ex i form av fossil åkermark och en grav samt boplatser från yngre järnålder, RAÄ 7. I områdets

östra del, invid den nuvarande vägen, noterades ett mindre område, ca 60 x 90 m, med enstaka små, låga röjningsrösen. I områdets mellersta del påträffades ett område, ca 80 x 200 m, med enstaka, troligen sentida, röjningsrösen, samt ett stort röse med mittkrater som låg invid en gammal täkt. Det senare kan eventuellt vara en äldre stentipp. Fornlämningssmiljön i omgivningen indikerar att vi främst kan förvänta oss lämningar från brons- och järnålder i området.

Tre redan kända fornlämningar berörs av vägkorridoren i detta område :

Önnestads socken: RAÄ 52, 53 och 54, väghållningsstenar och en milstolpe.

Konsekvenser vid vägdragning: Vägkorridoren genom området ger, att döma utifrån vad vi känner till idag, förhållandevis små konsekvenser på fornlämningsbeståndet i området. Framför allt om befintlig väg breddas. Det är endast tre ovan mark synliga fornlämningar som berörs av vägkorridoren, och dessa kan förhoppningsvis undvikas helt vid fastläggningen av vägsträckan genom området.

Komplex 5, Önnestad Karta 9 och 10

Området söder om Önnestad är en del av Nävlingeåsens nordsluttning med några större, sammanhängande och relativt flacka partier. Ortnamnet Önnestad finns skriftligt belagt första gången år 1337.

Inom området finns tre topografiskt gynnsamma lägen för förhistoriska boplatser och gravar/gravfält. Vid fältinventeringen upptäcktes tre stensträngar som löper parallellt med varandra i NO -SV riktning med ca 20 m inbördes avstånd. Stensträngarna är flacka och eroderade samt ganska väl övertorvade. De ligger direkt norr om befintlig väg i väl stenröjd mark och av utseendet att

döma är de inte sentida, d v s från skiftetid eller senare. De kan alltså vara rester av förhistoriska eller medeltida åkrar. Området som helhet har relativt höga fosfatvärden, vilket indikerar att det finns fler förhistoriska boplatser än vad som hittills är registrerat.

Fem redan kända fornlämningar berörs av vägkorridoren i detta område :

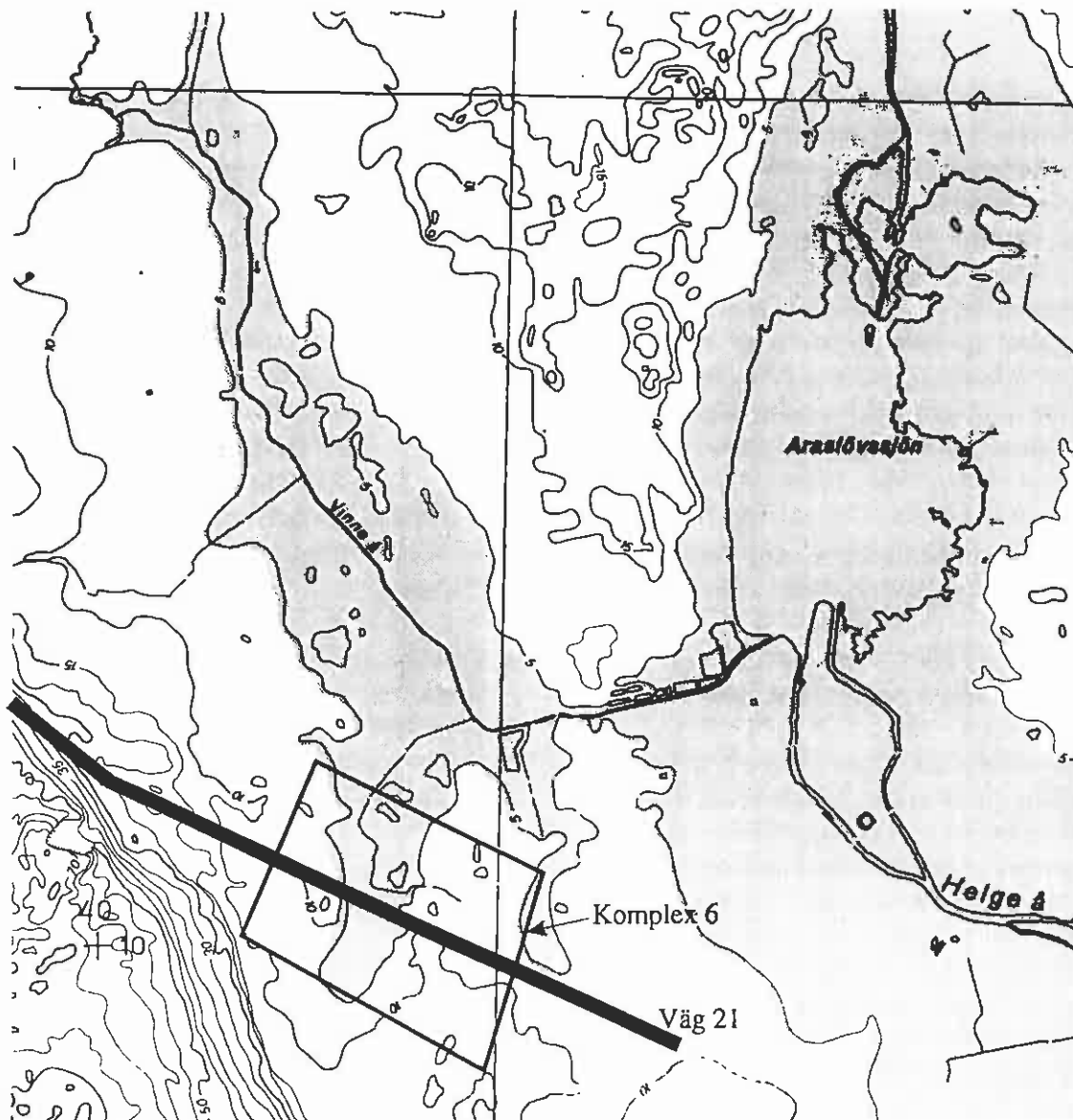
Önnestads socken: RAÄ 4, milstolpe; RAÄ 5, vägvisarsten; RAÄ 8, förhistorisk boplat; RAÄ 9 förhistorisk boplat och RAÄ 51, milstolpe.

Konsekvenser vid vägdragning: I detta område bedöms konsekvenserna för fornlämningsmiljön bli förhållandevis stora, eftersom här kan förväntas både förhistoriska boplatser och fossil åkermark.

Komplex 6, Isgrannatorp - Skepparslöv Karta 11

Vägkorridorens sträckning i partiet mellan byarna Isgrannatorp och Skepparslöv går tvärs över en relativt flack del av en nord-sydlig höjdsträckning. Längs höjdsträckningen finns en markant koncentration av förhistoriska gravar och boplatser. Ytterligare boplatslämningar kan förväntas i området.

Om man lägger allt under 5-metersnivån under vatten så får man en god bild av hur landskapet såg under övergången från mesolitikum till neolitikum, samt vid Östersjöns olika transgressioner under neolitikum. Bilden understryker tydligt områdets havsnära läge under vissa skeden av stenåldern. Detta är ännu en indikation på att det finns fler boplatslämningar, främst från stenåldern, i området än de som hittills registrerats. Detta gäller i viss mån också komplex 5.

Karta 5. Kustlinjen vid tiden för övergången mellan äldre och yngre stenålder. Områden under 5 m ö h är satta under vatten. Stora delar av fornlämningskomplex 6 har ett strandnära läge. Skala 1:50 000.

Tre redan kända fornlämningar berörs av vägkorridoren i detta område :

Skepparslövs socken: RAÄ 23, milstolpe; RAA 56, förhistorisk boplats och RAÄ 83, förhistorisk boplats.

Konsekvenser vid vägdragning: Det är endast en ovan mark synlig fornlämning som berörs av vägkorridoren, men den sträcker sig genom ett område där det kan förväntas betydligt fler förhistoriska lämningar än vad som är registrerat. Det flacka och öppna landskapet med långa siktsträckor gör att

eventuella höga vägbankar, broar, plan-skilda korsningar, av- och påfarter samt trafikplatser kommer att få stora negativa konsekvenser. Här krävs noga genomtänkta och detaljredovisade planer för att ingreppen ska bli så skonsamma som möjligt.

SAMMANFATTNING

Avsikten med den översiktliga arkeologiska utredningen har varit att ta fram ett första

underlag för fortsatta studier av möjligheterna att bygga om väg 21 mellan Ignaberga och Kristianstad till motorvägsstandard. Arkivstudier har kombinerats med en fältinventering.

Den fornlämningsbild som erhållits vid arbetet har delats upp i sex komplex som i sin tur består av delområden där fornlämnningar har påträffats eller kan förväntas finnas dolda under mark. Endast några enstaka fornlämnningar ligger utanför dessa komplex. Komplexen har sammanställts utifrån geografisk belägenhet utan hänsyn till kronologisk skiktning. De ger ändå en indikation om kontinuerligt utnyttjande av vissa områden i och med att fem av de sex komplexen ligger i anslutning till byar som bildats under medeltiden.

Komplex 1 ligger i anslutning till Ignaberga by och består av delområden som kan ha hyst bosättningar från sten-, brons- och järnålder.

Komplex 2 är kopplat till de tre byarna Lommarp, Vinslöv och Vanneberga. Boplatslämningar från sten-, brons- och järnålder samt gravar från framförallt brons- och järnålder kan förväntas. Enstaka odlingslämningar finns också inom detta parti.

Komplex 3 ligger söder om Vanneberga ängar och består av delområden med odlingslämningar från brons- och järnålder samt historisk tid.

Komplex 4 omfattar odlingslämningar och boplatslägen från framförallt brons- och järnålder. Strax söder om befintlig väg ligger Ullstorps gamla bytomt.

Komplex 5 ligger i anslutning till Önnestads medeltida by. Delområdena utgörs framförallt av boplatslägen men även odlingslämningar och möjliga lägen för gravar har påträffats.

Komplex 6 kan kopplas samman med Isgrannatorps by, men även strandnära bo-

platser från mesolitikum och neolitikum kan påträffas. Flera gravar ligger i anslutning till den höjdrygg som utgör det största delområdet inom komplexet.

En utbyggnad av väg 21 medför stora ingrepp, både i fornlämningsmiljöerna utmed vägen och i dagens bebyggelsemiljö. Behovet av trafikplatser i anslutning till dagens bebyggelsekoncentrationer medför speciellt stora påfrestningar på kulturmiljön. För kulturlandskapet som helhet får på- och avfarter, broar och planskilda korsningar negativa konsekvenser. För sådana ingrepp krävs noga genomtänkta och detaljredovisade planer för att de skall bli så skonsamma som möjligt. För att bevara områdets karaktär och dess upplevelsevärde är det väsentligt att så långt möjligt bibehålla ägostrukturer och de synliga komponenterna i kulturlandskapet, som exempelvis äldre odlingslämningar, synliga gravar, stengärdesgårdar och markvägar.

Ur kulturmiljösynpunkt är en breddning av befintlig väg att föredraga framför helt nya vägdragningar i området.

FORTSATTÅ ÅTGÄRDER

Om exploateringsplanerna drivs vidare bör fördjupade arkeologiska utredningar utföras i god tid innan någon sträcka fastställs. Dessa utredningar syftar till att klargöra detaljerna i fornlämningsbeståndet och tjäna som underlag för länsstyrelsens fortsatta handläggning av ärendet. En del av utredningens funktion är att utgöra underlag för kostnadsberäkning av de nödvändiga arkeologiska slutundersökningarna.

Nästa del av den arkeologiska utredningen utförs lämpligen i Vägverkets vägutredningsskede. Arbetet, arkeologisk utredning steg 1, har då formen av en detaljerad inventering inom det blivande vägområdet och avser att ta fram delområden som bör provschaktas eller på annat sätt undersökas

i steg 2 av den arkeologiska utredningen. Detta utredningssteg 2 kan vanligen genomföras först när arbetsplanen är fastställd.

Tony Björk

Länsmuseet i Kristianstad

Lasse Wallin

Riksantikvarieämbetet, UV-syd, Lund

REFERENSER

Arkiv- och kartmaterial

Karta över fosfathalten hos skånska jordar, SGU serie C Nr 383

Formminnesregistret, Riksantikvarieämbetet

Jordartskartan, SGU serie Ae nr 88

Skånska rekognosceringskartan 1812 - 20, Lantmäteriet

Litteratur

Callmer, J. Territory and dominion in the Late Iron Age in Southern Scandinavia. Regions and Reflections. Jennbert, K. et al. Ed. Lund 1991.

Carlie, A. På arkeologins bakgård. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8?. No. 22. Stockholm 1994.

Fabech, C. Skåne - et kulturelt og geografisk grænseland i yngre jernalder og i nutiden. Tor vol. 25. Uppsala.

Kulturminnesvårdsprogram för Skåne, del Kristianstads län. Länsstyrelsen i Kristianstads län. Vinslöv 1984.

Ringberg, B. Beskrivning till jordartskartan Kristianstad SO. Sveriges Geologiska Undersökning. Uppsala 1991.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-5596-1995

Kristianstads läns museums dnr : 11200-338-95

Länsstyrelsens beslut : 1995 11 09, dnr 220-9996-95

Fältinventering : 1995 11 23 - 12 11

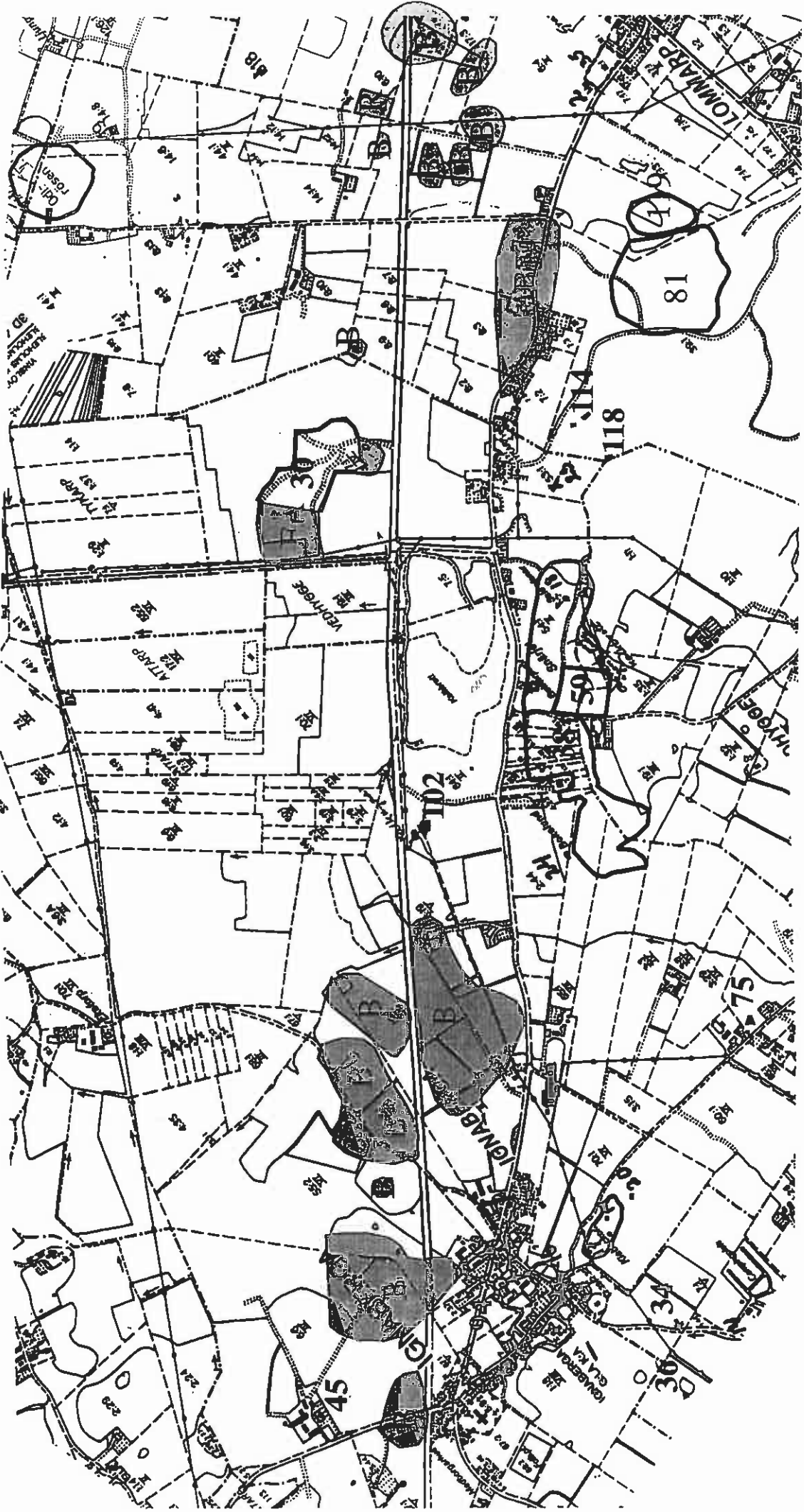
Utredningsområde : ca 22 km vägkorridor

Personal : Tony Björk (Länsmuseet) och Lasse Wallin (UV-Syd)

Belägenhet : Ekonomiska kartans blad 3D 4f Ignaberga m fl

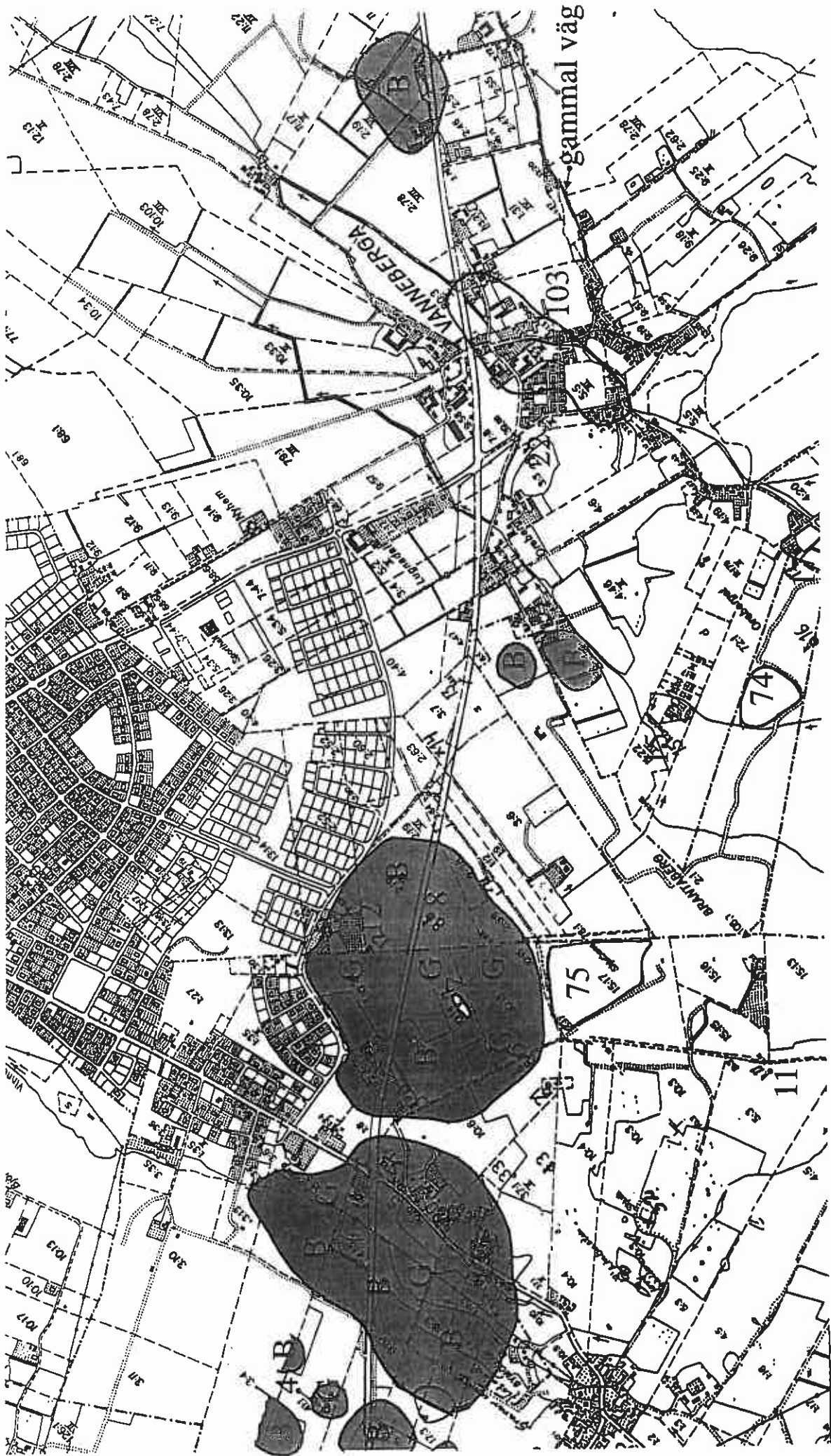
Koordinater : X 6223,60 Y 1377,20

Underlagsmaterial förvaras i UV Syds utredningsarkiv

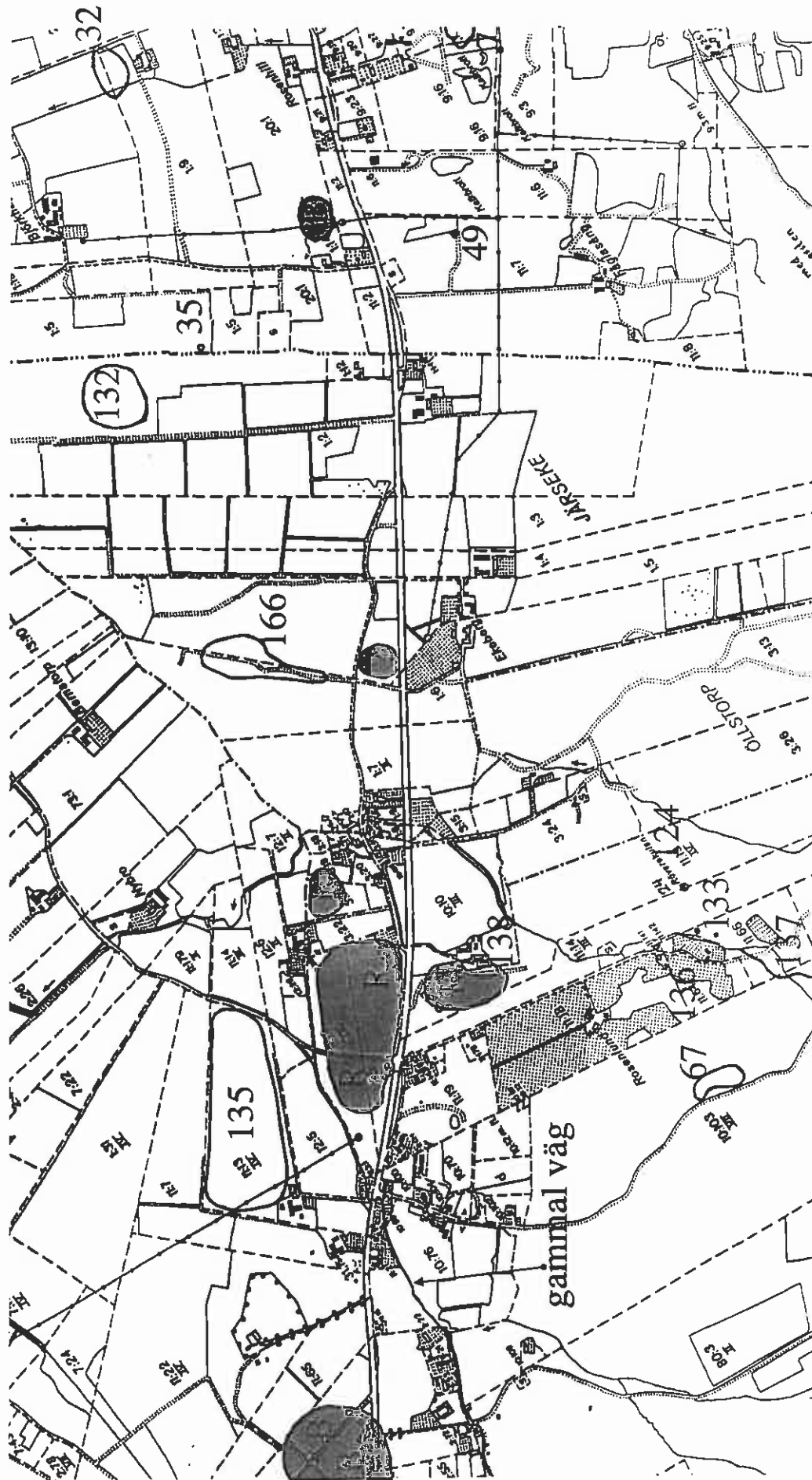

← KOMPLEX 2

KOMPLEX 1 →

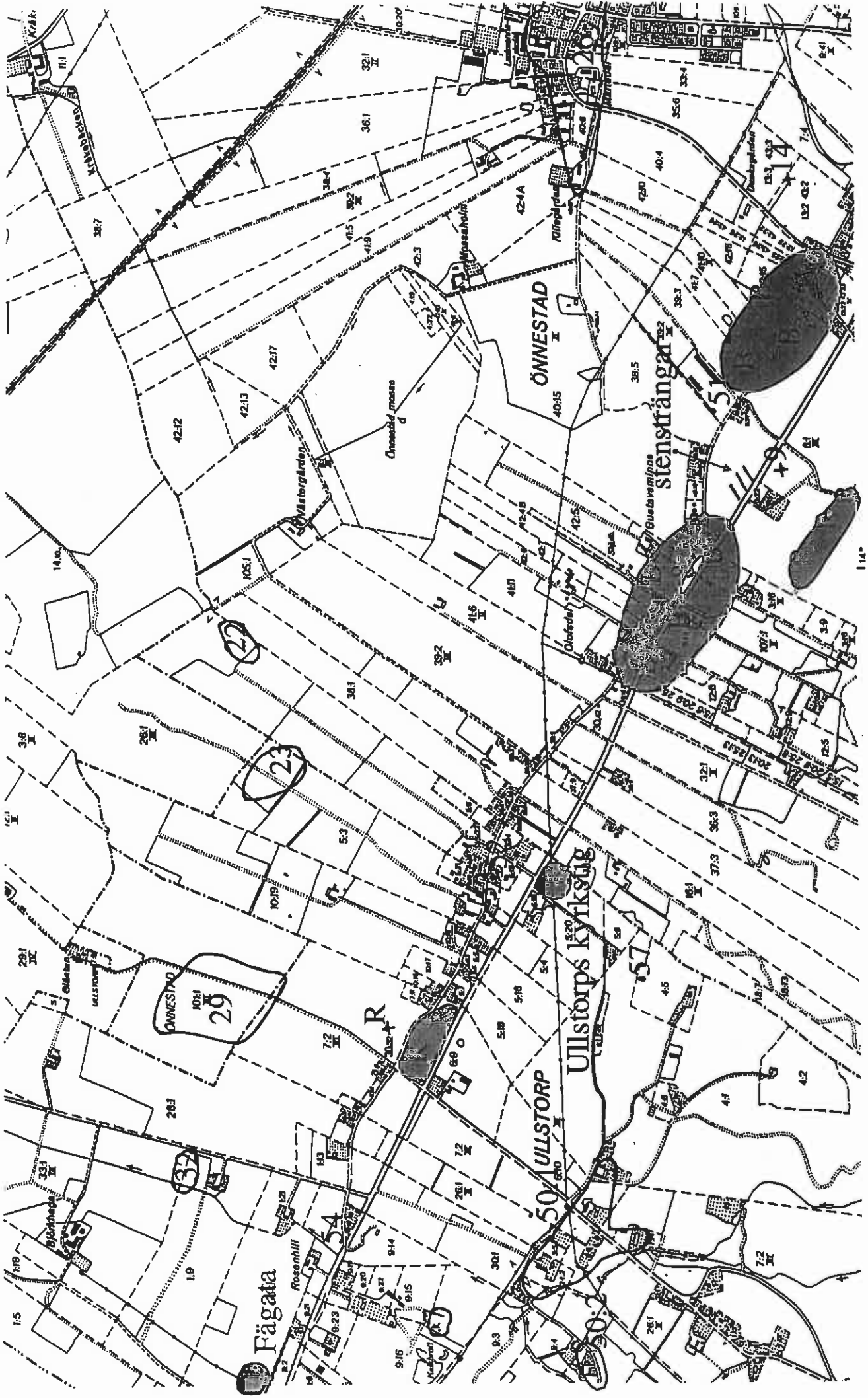

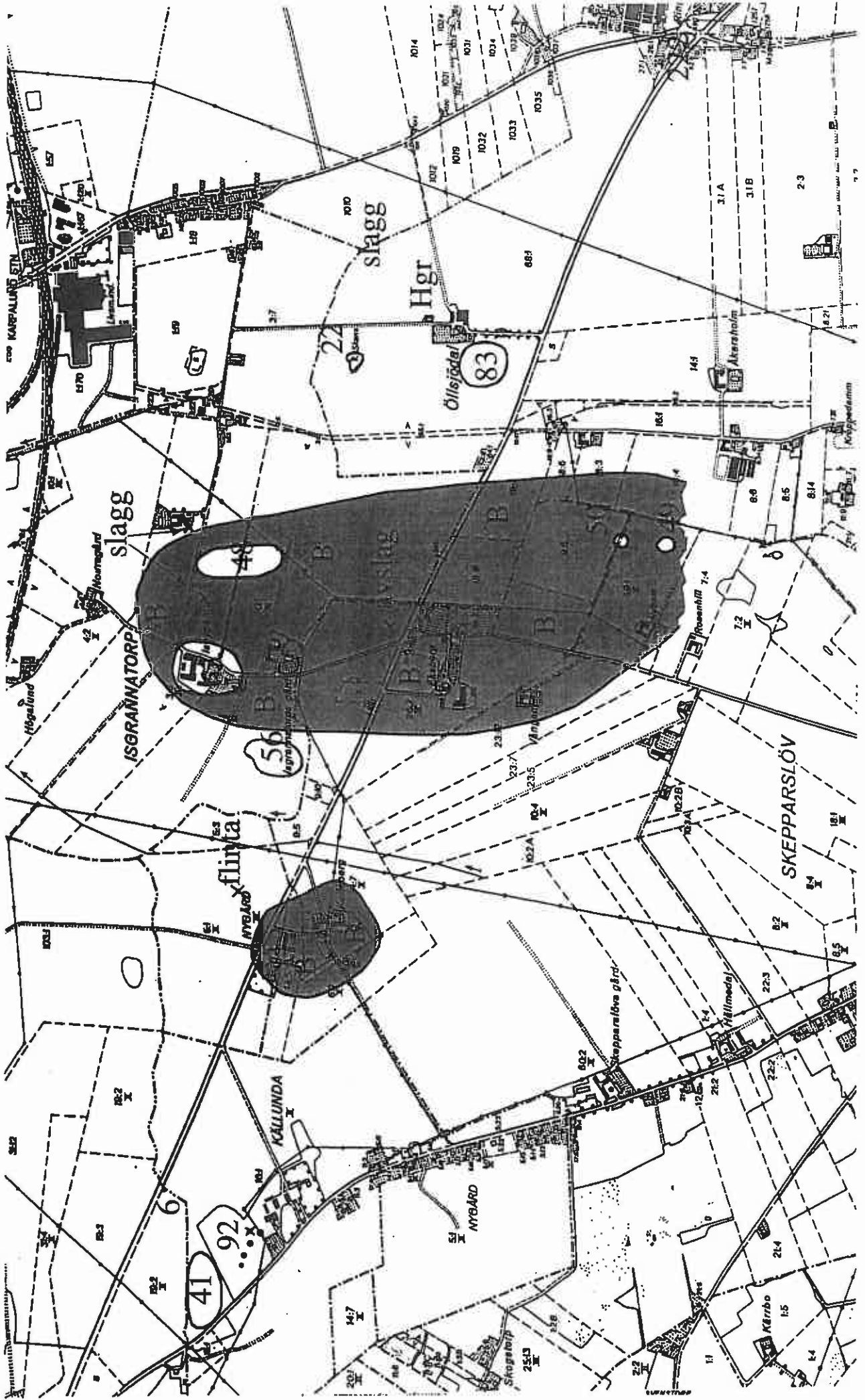
KOMPLEX 2

KOMPLEX 3

KOMPLEX 6